

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ

Проаналізовано основні причини і фактори кризового стану підприємств видавничо-поліграфічної галузі України. Розглянуто складові чинного нині державного механізму управління: законодавство, регуляцію та реалізацію. Здійснено порівняльний аналіз державної політики у видавничій сфері Росії і України. Визначено основні напрями вдосконалення державного механізму управління ВПГ, серед яких законодавство, розробка державних програм і стратегії розвитку, інфраструктура, конкурентне середовище, державне фінансування, податки і пільги.

Ключові слова: державний механізм управління, інституційне середовище, видавничий бізнес.

В умовах глобалізації міжнародних економічних відносин, ринку технологій, світової культури і засобів масової інформації роль держави як системотвірного органу не зменшується, однак функції суттєво змінюються. Проблеми регулювання ринків стають складнішими, потоки капіталів виходять з-під контролю державних структур, інтернаціоналізація виробництва зменшує ефективність протекціонізму. Формується мережева економіка як цілісна система світогосподарських процесів на основі Інтернет-технологій, в основі розвитку якої лежать інформація і знання, що стають головним економічним ресурсом. Державні інститути і механізми забезпечують перерозподіл ресурсів у напрямку інноваційного розвитку підприємств та інформаційних технологій.

Для України характерними є несприятливий підприємницький клімат і слабкість у формуванні ефективного інституційного середовища (134 рейтинг з 142 країн) [4, с. 49]. Так згідно із значенням субіндексу «ефективність органів законодавчої влади» Україна в 2012 р. посіла 137 місце, «незалежність судової системи» – 134, «ефективність правової системи урегулювання конфліктів» – 138, «підприємницьке і інноваційне середовище» – 98 [5]. Недостатньо розвинена інформаційна інфраструктура, разом із книговидавництвом, не сприяє формуванню належного міжнародного іміджу держави і стримує її інтеграцію у світовий інформаційний простір.

Отже, аналіз причин кризи, у якій опинилась видавничо-поліграфічна галузь і факторів, які спричиняють поглиблення її регресивного стану, є актуальним і необхідним. Дослідженню проблем стагнації національного видавничо-поліграфічного комплексу: темпів падіння показників розвитку галузі і форм вияву негативних тенденцій – присвячені численні роботи О. Афоніна, Є. М. Палиги, Г. І. і Я. Я. Пушак, В. І. Теремка, В. І. Шпака, А. М. Штангрет і ін. Однак жоден автор не розглядає державний механізм управління галуззю як систему, елементи якої функціонують у часі як єдине ціле, і зміна або введення нового чинника закономірно впливає на інші, у результаті чого формується нова цілісність. Залишаються невивченими базові причинно-наслідкові зв'язки між зміною форми власності (роздержавлення об'єктів ВПГ), оздоровленням конкурентного середовища і конкретними інструментами державної політики.

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні основних напрямків побудови ефективного державного механізму управління видавничо-поліграфічною галуззю на основі системного підходу до аналізу базових причин кризового стану галузі.

Завдання:

- проаналізувати дієвість функціонуючого державного механізму управління ВПГ як системи, із блоками формування, регулювання та реалізації, пов'язані між собою у єдине ціле в процесі взаємодії з зовнішнім середовищем;
- дослідити взаємозв'язок відносин власності із організаційно-управлінськими і економічними відносинами та інструментами, які формують механізм управління;
- подати пропозиції щодо розробки нормативно-правових, інформаційних і організаційно-економічних елементів державного механізму управління, спрямованих на обґрунтування стратегії розвитку видавничо-поліграфічної галузі, роздержавлення власності її суб'єктів і формування сприятливого середовища.

Механізм управління розвитком галузі має наступну структуру:

Блок формування передбачає розробку стратегічних напрямів та нормативно-правових важелів, створення дієвої законодавчої бази. У його межах держави проводять політику «технологічного поштовху», яка передбачає інвестування масштабних інноваційних проектів і розробку державних програм.

На жаль, державні та галузеві програми, що реалізуються в Україні, не мають системного характеру. Аналіз нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності засвідчує поширення практики ігнорування законодавства, зокрема щодо фінансування інноваційної діяльності та розвитку високоукладної економіки. Події, які відбулись останнім часом у галузях реального сектору економіки (фактична втрата галузевої науки, скасування дії деяких державних програм, як-от Постанови КМ України від 11 вересня 2007р. №1118 «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008 – 2012 роки [3]), залишають країну без професійного експертного середовища як головного суб'єкта вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Блок регулювання містить соціально-економічні та

організаційно-інформаційні важелі. Їх вибір пов'язаний з формуванням економічного середовища і правового клімату, із забезпеченням підвищення ефективності діяльності органів регіональної влади та місцевого самоврядування щодо управління розвитком галузей і регіонів.

Блок реалізації залучає організаційно-економічний та бюджетно-фінансовий механізми, які спрямовані на стимулювання економічних та організаційних процесів на основі бюджетної, податкової, митної та грошово-кредитної державної політики.

Незрілість і непослідовність державної політики у видавничій сфері, некваліфіковане управління нею, спрямоване на лобювання інтересів російських

видавництв, диктат державних монополій призвели до утвердження в ній нездорової конкуренції і деградації видавничого та поліграфічного сегментів галузі, розвали системи книгорозповсюдження і втрати книгою своїх позицій у духовному житті суспільства. Поза увагою державних органів залишаються визначальні питання: інституційний розвиток, капіталізація її суб'єктів, оздоровлення конкурентного середовища, оновлення і ефективне використання матеріальної бази і спрямування у видавничу сферу державних фінансів. У таблиці 1 наведемо основні наслідки впливу макросередовища на стан і розвиток видавничих і поліграфічних підприємств.

Таблиця 1. Характеристика зовнішніх обмежувальних факторів розвитку галузі*

Фактор	Наслідок
Нестабільне цивільне, підприємницьке зовнішньоекономічне законодавство	Повільність створення ринкових умов для конкурентних відносин суб'єктів ВПК
Недосконале антимонопольне законодавство	Наявність державних монополій, які стримують формування конкурентного середовища
Відсутність системи пільгового кредитування підприємств ВПК	Не відбувається технічне переоснащення підприємств ВПК і його інфраструктури
Недостатнє впровадження інновацій у роботу видавництв і поліграфічних підприємств	Велика тривалість видавничо-виробничого циклу, висока вартість і низький рівень виконання замовлень, неконкурентоспроможність підприємств
Роздробленість і недостатня технічна оснащеність наукової бази галузі	Низька конкурентоспроможність вітчизняних технологій і витратних матеріалів, залежність від імпорту
Наявність значного сегменту тіньової економіки	Погіршення відносин між видавництвами і поліграфічними підприємствами через друкування більших накладів, передруку видань без дозволу
Неефективна митна і податкова політика	Вилучення із обігу значних коштів, спрямованих на сплату податків, неможливість внутрішнього інвестування власними коштами
Нестійке фінансове становище суб'єктів ВПК	Неможливість укласти довгострокові угоди між суб'єктами через високий ступінь ризику банкрутства та забезпечення стабільного процесу виконання угод (проблеми передплати)

*Розроблено автором за матеріалами [2, с. 76-79]

Різно погіршилась ситуація в галузі в 90-х роках, що було спричинено проблемами переходу від директивної до ринкової економіки, соціально-економічною кризою, недостатньою увагою держави до видавничої справи. Україна відстає від показників оптимального культурного розвитку суспільства за показником «кількість виданих книг на громадянина» в 10-12 разів, за випуском кількості назв – у 4-5 разів [6, с. 23]; на одну видану в Україні книгу припадає 6 і більше книг, імпортованих з Росії, Білорусі і ін. країн. Щорічно знижуються обсяги постачання книжкової продукції видавцями якнайменше на 25%, у той час, як відпускна ціна зростає на 30% і більше; стрімко на 21-25% зменшується кожного року асортиментна база і наклади [7, с. 7]. Втрату вітчизняними суб'єктами видавничої справи національного книжкового ринку спричинили наступні фактори.

Очевидною є неспроможність видавництв державної форми власності опанувати ринкові методи господарювання, вести конкурентну боротьбу, переорієнтуватись на нові сегменти ринку. Невдалим виявився процес акціонування і утворення ДАК «Укрвидавполіграфія» [1, с. 119; 8, с. 26], основні завдання якої: підвищення ефективності державного управління в системі видавничої підготовки, поліграфічного виконання та розповсюдження друкованої продукції; здійснення єдиної технічної

політики, розроблення і застосування передових технологій у цій сфері – не реалізовані. Дочірні підприємства мають неефективний менеджмент, фінансові показники ліквідності і стійкості демонструють від'ємну тенденцію, технічний і технологічний рівень основних фондів є низьким.

Всеволодність двох державних монополістів-гігантів «Укрпрошти» і Державного підприємства «Преса» обмежує конкуренцію у сфері обігу через встановлені ними тарифи на оформлення передплати і доставку друкованих ЗМІ, яка сягає 40% від собівартості одиниці видання. У той час, як у Німеччині цей тариф не перевищує 20%, а в Фінляндії – 18% [8, с. 34].

Прямо порушуються статті 2 і 13 Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів»[13], оскільки державна підтримка має стосуватися друкованих видань, випущених підприємствами будь-яких форм власності, а не лише державної і комунальної, як це відбувається зараз, що призводить до масового закриття видань (нині їх видається біля 15% з усіх зареєстрованих).

Недалекозорою є державна політика щодо однакових умов оренди об'єктів державної власності підприємствами високорентабельних галузей (нафта, газ, комерційні банки, ресторанный бізнес) і з іншого боку – книгарень, видавництв і бібліотек, – призвели до тотального руйнування систем книгорозповсюдження

(«Укркнига», «Академкнига», «Військова книга»), закриття незалежних книгарень і різкого скорочення книжкової торгівлі (ефект горловини пляшки). Тільки за 3 роки, з 2009 до 2012 кількість книгарень зменшилась з 1120 до 300, тобто в 4 рази, і нині на 1 книгарню в Україні припадає 150 тис. громадян, у той час, як в Австрії – 4 тис., у Франції – 20 тис. [8, с. 32]. У розвинених європейських країнах держави надають пільги на орендну плату, в Білорусії і Росії (окремі райони) всі книготорговельні фірми взагалі звільнені від неї – таким чином держава створює сприятливе середовище для поживленого обігу і стимулювання споживчого попиту.

Експансія російської книги на український ринок є прямим наслідком далекоглядної державної стратегії. У 1996 р. було прийнято і реалізовано Закон «Про державну підтримку книговидавництва і преси в Російській Федерації» [14], відповідно до якого видавничий бізнес було звільнено від податків, створена новітня матеріально-технічна база, випуск друкованої продукції здійснювався великими накладками, які перевищували точку беззбитковості. Перелічені заходи призвели до посилення конкурентоздатності російської книги порівняно з українською щодо нижчої вартості її виготовлення і вищої якості.

Фактично було припинено бюджетне фінансування бібліотек для поповнення їхніх фондів, унаслідок чого 95% [9, с. 4] видань, випущених в Україні, стали недоступними для громадян. Ситуація може ще погіршитись унаслідок планів Податкової адміністрації і Мінфіну України про скасування з 1.01.2013 р. пільг для української книги і друкованих ЗМІ, що призведе до подорожчання книг в 1,3 – 1,5 разів, а це у свою чергу може зробити друковані видання зовсім недоступними для пересічного громадянина. Ми вважаємо, попри думку деяких вчених [7, с. 20] про нееластичність попиту на книги від зміни ціни, що в Україні, де офіційно більше 20% працюючих українців живуть за межею бідності, попит на друковані видання є еластичним, і суттєве подорожчання книги призведе до значного зниження обсягів попиту, і очікувані 3,1 млрд. грн. додаткових надходжень не потраплять до бюджету. Минулого року кожен українець витратив в середньому 2,5 дол. за рік на паперову книгу, у Росії цей показник складає 22 дол., а в Німеччині – 150 дол. [10], тобто уже зараз ці витрати в українській сім'ї є мінімальними, а зростання цін на друковану продукцію може звести їх до нуля.

Конфіскаційний характер податкової системи (купівля імпортованих матеріалів і обладнання поліграфічними підприємствами здійснюється з урахуванням ПДВ і мита) призводить до зростання вартості і ціни поліграфічних послуг, які складають лівову частку видавничих витрат, унаслідок чого собівартість друкованої продукції в 5 разів вища за російську [8, с. 20], що робить її неконкурентоспроможною. Погіршує ситуацію чинний порядок попереднього кредитування підприємствами галузі державного бюджету, згідно з яким виробник має сплачувати авансом податки на прибуток і додану вартість до реалізації продукції, що призводить до вимивання власних обігових коштів і звуження можливостей відтворення.

Українська видавнича справа майже непомітна у світовому просторі, і фактично не впливає на процеси в ньому. Неувага до інституційного розвитку не дає змоги видавничо-поліграфічній галузі (ВПГ) стати самодостатнім елементом інформаційного ринку, робить її надмірно залежною від внутрішніх і зовнішніх

чинників та інвестиційно непривабливою для іноземного капіталу.

Незважаючи на прийняття Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [11], у якому задекларовано пріоритетність інформаційного напрямку в розвитку економіки України, слід наголосити на низькій зацікавленості владою України проблемами розбудови інформаційного суспільства (рейтинг складає 130 із 142 країн) та захисту інтелектуальної власності (117); замість цього спостерігається високий рівень корупції органів державної влади (134 місце з 142 країн) і недостатній рівень захисту прав власності громадян (137 рейтинг) поряд з Болівією, Зімбабве, Чадом та іншими африканськими країнами третього світу) [5]. Ринок об'єктів права інтелектуальної власності відсутній, у той час, як у багатьох країнах він приносить мільярди доходи: за оцінками неурядової дослідницької організації International Intellectual Property Alliance при рівні піратства 85% Україна втрачає щорічно 308 млн. дол. [12, с. 38].

Констатуємо тривожну тенденцію поглиблення кризового стану підприємств видавничо-поліграфічної галузі, яка є частиною сучасного інформаційного ринку і формує культуру, світогляд і самовідчуття громадянина України, і зважаючи на проведений аналіз стану ВПГ, факторів і причин занепаду видавничої справи, сформуємо основні напрямки її відродження. Саме перший, законодавчий, блок державного механізму управління розвитком галузі потребує кардинальних перетворень. Відсутність системних державно-управлінських рішень, спрямованих на забезпечення стратегічних національних інтересів і висока інформаційна залежність України від іноземних держав і медіаструктур обумовлює необхідність прийняття національної програми розвитку інформаційного суспільства, яка б передбачала комплекс заходів сприяння розвитку інтелектуального потенціалу України і національного інформаційного простору, у тому числі – його базисної складової ВПГ. І така програма була розроблена Міжвідомчою комісією з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидавництва та книгорозповсюдження [7, с. 7-8]. Але вона не була прийнята Урядом і Міністерством фінансів України всупереч їх Деклараціям про заможне і демократичне суспільство [15].

У межах другого блоку державного механізму управління слід застосовувати організаційно-інформаційні та економічні інструменти, спрямовані на формування сприятливого економічного середовища. Так необхідно здійснити комплекс протекціоністських заходів для пріоритетної підтримки української книги та вітчизняних ЗМІ; надати рівні права суб'єктам ВПГ різних форм власності, провести прозоре роздержавлення державних і комунальних видавництв, ЗМІ, поліграфічних підприємств. Проводити системну політику держави, спрямовану на оздоровлення конкурентного середовища: обмежити в правах державних монополістів, у т. ч. «Укрпошту» і «Пресу» щодо встановлення цін і тарифів на свої послуги (як це робиться в розвинених країнах, де державні монополії саме через цінову політику підтримують малий і середній бізнес). Забезпечити державне фінансування і розвиток мережі бібліотек усіх рівнів на основі фіксованих відрахувань від державного і місцевих бюджетів.

Кардинальні зміни мають відбутись у третьому блоці,

реалізації, державного механізму управління через перебудову фінансових інструментів на основі бюджетної, податкової, митної та грошово-кредитної державної політики. Необхідно розробити механізм залучення у ВПП інвестицій із подальшим звільненням їх від оподаткування і впровадити режим пільгового кредитування підприємств. Поширити пільги щодо ПДВ, встановлені Законом України «Про державну підтримку книговидавничої справи», на роботи і послуги, пов'язані з редакційною підготовкою та друком видавничої продукції, у т. ч. на придбання поліграфічних матеріалів і обладнання, звільнити від сплати ПДВ та мита імпортовані поліграфічне обладнання і матеріали, які не виробляються в Україні.

Проаналізовано негативну тенденцію поглиблення кризового стану видавничого бізнесу, викликану недооцінкою на державному рівні проблеми формування національного інформаційного простору і сучасного інформаційного ринку, в т. ч. його складової ВПП. Низька зацікавленість уряду України проблемами розбудови інформаційного суспільства призупинила прийняття та

регламентацію законів, нормативних актів, інструкцій з питань розвитку ВПП, фінансування наукових досліджень, електронного бізнесу і захисту авторських прав.

Обґрунтовано системний підхід до формування державного механізму управління галуззю, який передбачає кардинальну перебудову всіх його рівнів і блоків, починаючи із розробки національної стратегії розвитку книговидавництва, роздержавлення власності суб'єктів ВПП, обмеження прав державних монополістів «Укрпошти» і «Преси», формування сприятливого економічного середовища із розвиненими інфраструктурою, інституціональною складовою та комплексом бюджетно-фінансових інструментів.

Україна має будувати інформаційну економіку, тому актуальними вважаються дослідження, розробка і реалізація державної стратегії, спрямованої на розвиток ІКТ; темпів і тенденцій розвитку інформаційного ринку, разом із ВПП та ринок інтелектуальної власності; особливостей і ефективності роботи традиційних і мережевих видавництва.

Список літератури

1. Палига, Є. М. Стан та розвиток видавничо-поліграфічного комплексу України [Текст] / Є. М. Палига, Г. І. Пушак, Я. Я. Пушак. – Л.: УАД. – 2009. – 287 с.
2. Штангрет, А. М. Удосконалення методичного забезпечення антикризового управління на підприємствах ВПП [Текст] / А. М. Штангрет, В. І. Воробйов, О. М. Петрашова. – К.: УкрНДСВД. – 2010. – 295 с.
3. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм [Електронний ресурс]: постанова КМ України від 22 червня 2011 року №704. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=704-2011-%EF>.
4. Федулова, Л. «Інноваційна пауза» та «Інноваційний парадокс» України [Текст] / Л. Федулова // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 46 – 52.
5. The Global Competitiveness Report 2011 – 2012 [Електронний ресурс] www3.weforum.org/docs/ – Назва з екрану.
6. Теремко, В. І. Основні засади видавничого бізнесу [Текст] / В. І. Теремко, К.: Знання. – 2010. – 192 с.
7. Афонін, О. Українська книга 2011: рух по сходинках униз [Текст] / О. Афонін // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 3. – С. 6 – 8.
8. Шпак, В. І. Видавничий бізнес. Теорія і практика: [Текст] / В. І. Шпак, К.: Тов. «УВПК» ЕксОб. – 2010. – 384 с.
9. Афонін, О. Рекомендації з удосконалення українського книговидавництва [Текст] / О. Афонін, Н. Петрова // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 3 – 5.
10. Власть хочет отменить льготы для украинской книги [Електронний ресурс] – Режим доступу: PrintDaily.com.ua.rss/ 1409. – Назва з екрану.
11. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
12. Морозов, О. Основи стратегії інновацій [Текст] / О. Морозов // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 11. – С. 30 – 38.
13. Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів: закон України від 23. 09. 1997 № 540 / 97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1997, № 50.
14. О государственной поддержке СМИ и книгоиздания Российской Федерации [Електронний ресурс] cotin.knti.gov.ua...uk/publish/printable_article? – Назва з екрану.
15. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (№ 31 – 07130 – 3 – 8/1107 від 24. 02. 2012 р.) [Електронний ресурс] – <http://zakon.rada.gov.ua> – Назва з екрану.

РЕЗЮМЕ

Волюшаненко Елизавета

Совершенствование механизма управления издательско-полиграфической отраслью

Проанализированы причины и факторы кризисного состояния предприятий издательско-полиграфической отрасли Украины. Рассмотрен функционирующий ныне государственный механизм управления: его законодательный, регулирующий и реализующий блоки. Осуществлен сравнительный анализ государственной политики в издательском бизнесе России и Украины. Определены направления совершенствования механизма управления отраслью: законодательство, государственные программы и стратегия развития, инфраструктура, финансирование, налоги и льготы.

RESUME

Voloshanenko Elizaveta

Perfection of mechanism management of publishing-poligraphy complex

The main causes and factors of Ukrainian publishing-poligraphy complex's crises are analyzed. The state management's mechanism: its legislative, regulative and realization parts are considered. The comparative analysis of Russian and Ukrainian state policy in publishing business has been done. The main directions of perfection of state mechanism are determined, among them: legislation, government's programmes, development's strategy, infrastructure, financing, taxes and advantages.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.